

3. Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва, 1990. – С. 402.
4. Ҳожиёв А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. – Б. 63.
5. И.Юсупов Тасқа көгерген гүл. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2017. – 160 б.

INGLIZ TILIDA QURILISH SOHASIDAGI TALABALARNING TERMINOLOGIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Bunyod Bazarov To‘lqinjonovich

Jizzax politexnika instituti, p.f.f.d. (PhD), dotsent
+998945748200, E-mail: beknurbek2010@mail.ru

O‘zbekistan, Jizzax viloyati, Jizzax shahri

Annotatsiya: Ushbu maqolada OTMlarda terminologik lug‘atni o‘qitish metodologiyasi va tamoyillari tahlil qilinadi. Ta’kidlanishicha, optimal rejalashtirish va boshqarish usullarini joriy etish so‘nggi o‘n yilliklarda innovatsion pedagogik, muhandislik-texnik kadrlar, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy sohalar uchun kadrlar tayyorlashning ahamiyati keskin oshgani bilan bog‘liq.

Kalit so‘zlar: adaptivlashtirish, harbiy terminologiya, siyosiy terminologiya, jamiyatshunoslik diniy terminologiya, ilmiy terminologiya, temir yo‘l terminologiyasi, neft terminologiyasi, nofilolog mutaxassis, statistik usul, interaktiv lingvotexnologiya, til kompetensiyasi.

Abstract: This article analyzes the methodology and principles of teaching terminology vocabulary in HEIs. It is noted that the implementation of optimal planning and management methods is due to the sharp increase in the importance of innovative pedagogy, engineering-technical personnel, as well as personnel training for socio-economic fields in recent decades.

Key words: adaptive effort, military terminology, political terminology, sociological religious terminology, scientific terminology, railway terminology, oil terminology, non-philological specialist, statistical method, interactive language technology, language competence.

Аннотация: В данной статье анализируются методика и принципы преподавания терминологической лексики в вузах. Отмечается, что внедрение оптимальных методов планирования и управления обусловлено резким увеличением в последние десятилетия значения инновационной педагогики, инженерно-технических кадров, а также подготовки кадров для социально-экономических сфер.

Ключевые слова: адаптивные усилия, военная терминология, политическая терминология, социологическая религиозная терминология,

научная терминология, железнодорожная терминология, нефтяная терминология, специалист-не филолог, статистический метод, интерактивная языковая технология, языковая компетенция.

Dunyo miqyosida kasbga yo'naltirilgan ingliz tilini o'rgatish (ESP) doirasidagi qator fundamental va amaliy loyihalar berilgan ma'lumotlarni tez o'qib tushunish malakalarini rivojlantirishga yo'naltirmoqda. CEFR – chet tillarni egallash Umumevropa kompetensiyalari: o'rganish, o'qitish va baholash xalqaro me'yorlari (CEFR – Common European Framework of Reference: learning, teaching, assessment)ga muvofiq, oliy ta'lim muassasalarining ixtisosligi xorijiy til bo'lmagan fakultetlarni bitiruvchilarining to'rt yillik tahsillari nihoyasida o'rgangan chet til bo'yicha B2 darajani egallashlari zarurligi ko'rsatilgan. Ana shu jihatdan nutq faoliyatining asosiy turlari gapirish, tinglab tushunish, o'qish va yozuv malakalarini rivojlantirishning muhim omili bo'lgan leksikani o'rgatish borasida ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va xalqaro baholash tadqiqotlari bilan yaqindan hamkorlik qilish va o'qitishning interaktiv lingvotexnologiyalarini mamlakatimiz ta'lim sharoitiga adaptivlashtirish ushbu tadqiqotning dolzarbligi va zaruratini belgilaydi.

Oliy ta'lim muassasalarining nofilologik yo'nalishlarida xorijiy til asosiy fan sifatida o'qitila boshlandi va istalgan ixtisoslik bo'yicha tahsil olayotgan talabalarning kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismiga aylandi. Qurilish yo'nalishi bo'yicha ishlab chiqilgan dasturlarning bir qismi hisoblangan xorijiy til talabalarning kasbiy muloqotga kirishishi jarayonida to'laqonli ishtirok etishlari uchun ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga egadir. Mamlakatimizdagi arxitektura-qurilish sohasiga oid oliy ta'lim muassasalarida kasbiy ta'lim jarayonida chet tillarni o'qitish va talabalarni til mutaxassisligi bo'yicha tayyorlash o'rtasidagi farqlardan biri shundaki, chet tillarni o'qitishdan maqsad ularning ingliz tilini maxsus maqsadlarda o'rgatish (ESP) va kasbiy muloqot ko'nikmalarini yanada rivojlantirishdan iborat.

Kasbiy sohada arxitektor-quruvchilar chet ellik mijozlar bilan o'zaro aloqada bo'lishadi va shuning uchun chet tilni o'zlashtirishning haqiqiy ehtiyoji kasbiy muammolarni hal qilish uchun zarur va muvaffaqiyatli vositadir. Ulardan biri, xususan, arxitektorning texnik faoliyati dizaynini taqdim etishdir. Arxitektor va quruvchilar chet tilda yetarlicha bilimga ega bo'lmasligi natijasida xorijiy manbalardagi yangiliklardan, ya'ni ushbu yo'nalishdagi o'zgarishlardan bexabar qolishi natijasida, yetarlicha texnik malakaga erisha olishmaydilar. Bu mutaxassislarning terminologik tayyorgarligi sifatini pasaytiradi va kasbiy vaziyatlarga salbiy ta'sir qiladi. Oliy ta'lim muassasalari talabalarning til kompetensiyasi yetarli darajada rivojlanmagan va texnika, arxitektura, konstruktiv terminologiyasining chet tildan kompetensiyasini shakllantirish zarurati dolzarb sanaladi.

Maqolamizda quyidagi bo'lajak me'morlar, quruvchilarning kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni oshirish, ularning kasbiy faoliyatining axborot maydonini kengaytirish, ularning muloqotida til ko'nikmalariga tegishli muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, arxitektura-qurilish yo'nalishi talabalari an'anaviy ravishda chet tilni bilish darajasining pastligi bir nechta sabablarga ko'ra kuzatilgan:

- chet tilga majburiy fan emas balki tanlov fan sifatidagi munosabat;
- sohadagi xorijiy til o'qituvchilari bilim darajasining ma'lum darajada yetarli emasligi;
- sohaga oid o'quv adabiyotlarining talabalarning soniga nisbatan yetarlicha emasligi;
- talabalarning madaniyatlararo kasbiy ehtiyojlarini hisobga olishning yetarli emasligi.

Ushbu maqolada termin, terminologiya, atama so'zlariga oydinlik kiritib o'tishimiz ma'qul. «**Termin**» - grekcha «terminus» so'zidan olingan bo'lib, «chek», «chegara» degan ma'noni beradi. U fan-texnika, qishloq xo'jaligi, san'at va madaniyat sohasiga xos so'z hisoblanadi. «**Terminologiya**» - «terminlar haqidagi ta'limot va terminlar majmui» degan ma'nolarni anglatadi.

«**Termin**» so'zi o'rnida ba'zida «**atama**», «**istiloh**» so'zlarini ishlatish hollari uchrab turadi. Ammo bu so'z «**Atama**» «**termin**» so'ziga nisbatan torroq tashunchani ifodalaydi. «**Istiloh**» so'zi esa arab tiliga xos so'zdir. Uni xalq tushunmaydi va me'yorga aylangan emas. Terminologiya masalalari doim tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan. Chunki terminlarning sohalar lug'aviy qatlamlaridagi o'рни va vazifasini belgilash, tushunchaning mazmun-mohiyatini to'g'ri anglash imkonini beradi.

Terminalogiyaning yanada rivojlanishi, boyish yo'llari ham har xil: boshqa tillardan so'z olish, yangi so'z yasash, ayrim fammatik kategoriyalarning leksikalashuvi, so'z birikmasining semantik bir butun holga kelib qolishi va boshqa bugungi kunda o'zbek terminalogiyasining boyishi, asosan, boshqa tillardan so'z olish va ichki so'z yasash hisobiga ro'y bermoqda. U yoki bu soha terminologik tizimining barqarorligini belgilovchi asosiy omili uning tartibga solinganligi va muntazamligidir. O'quv materialini tanlash arxitektura va qurilish sohasi mutaxassisliklari talabalari o'rtasida kasbiy terminologik kompetensiyani shakllantirishning samarali modelini ishlab chiqish uchun arxitektura va qurilish sohasidagi leksik, grammatik va terminologik xususiyatlarini aniqlash lozim. Bunga quyidagicha yondashildi:

1.O'rganilayotgan matnlarda ko'p qo'llaniladigan terminologik qo'llanishning atamaga to'yinganligi 65% ni tashkil etdi;

2. Ko'p komponentli atama va iboralarning oddiy so'zlarga nisbatan qo'llanish chastotasi 23% ni tashkil etdi (*landscape, landscaping, landscape design, landscape architecture – peyzaj, obodonlashtirish, landshaft dizayni, landshaft arxitekturasi*).

3. Bir, ikki, uch yoki undan ortiq komponentli qisqartmalardan yuqori chastotali foydalanish: *c (ship), c (sovuq suv), c (Celsius), AT (havo harorati), bp (tayanch plitasi), rsw (tomni qo'llab-quvvatlash, tom devori), AESC (Amerika muhandislik standarti qo'mitasi)*;

4. Otlarning atributiv vazifa sifatida yuqori chastotali ishlatilishi: devor taxtasi ma'nosini beruvchi *lear - so'zi taxta, qatlam taxtasi, qir taxtasi, barja taxtasi; bolg'a nuri, ajdaho nuri, asosiy nur* ma'nolarida ham ishlatiladi;

5. Me'morchilik va qurilish jarayonlarini bildiruvchi fe'llar keng qo'llaniladi misol uchun *designing-loyihalash, loading-yuk ko'tarish, moving-ko'chirish, resisting-qarshilik ko'rsatish, compensation-o'rnini qoplash, turning-aylantirmoq, to fix-tuzatmoq, refrain-tiymoq, lean on-suyanmoq, to buil-qurmoq, to raise-ko'tarmoq* kabi fe'llar;

6. II va III bo'lakli tuzilmalarning qo'llanilishi misol uchun *adjacent arches, construction equipment, hanging hatch, column space - qo'shni arklar, qurilish uskunalari, osilgan lyuk, ustunlar maydoni* kabilardir. Ko'pgina tilshunoslar yillar davomida terminologiyani turli xil jihatlarini tadqiq qilishdi. Terminologiya fan sifatida, uning turlari, u bilan bog'liq tamoyillariga asoslanadi. Terminologiyani ma'nosi kontekst bilan belgilanadi, birinchi navbatda atamalarni o'rganish ularni ishlatilgan kontekst bo'yicha tartibga solish bilan bog'liq. Bunday kontekstlarga quyidagilar kirishi mumkin:

-harbiy terminologiya; - siyosiy terminologiya; - jamiyatshunoslik diniy terminologiya;

-ilmiy terminologiya; - temir yo'l terminologiyasi; - neft terminologiyasi.

Neft terminologiyasi turli xil o'zaro ta'sir natijasidir ya'ni bular burg'ilash, sementlash, yonilg'i bo'yicha sohalar va gaz quduqlari, neft va gaz konlarini o'zlashtirish, neft va gaz inshootlarini qurish, of-shor burg'ulash, geofizika, yer osti muhandislik, neft razvedka, ishlab chiqarish, qayta ishlash, tashish va saqlash kabilardir. Oilfield (neft) terminologiyasi tomonidan ishlab chiqarilgan birinchi neft bochkasi bilan rivojlana boshladi.

Terminologik kompetensiya deganda, bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassis ixtisoslik nutqining sifat ko'rsatkichlari nazarda tutiladi, boshqacha aytganda kommunikant (muloqot yurituvchi) o'z kasbiy faoliyatida sohaviy tushunchalarni chet til terminlari vositasida ifodalay olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ilmiy-texnika terminlari majmui tor sohaning tushunchalar apparatini tashkil etadi.

Yuqoridagi qoidalarga ko'ra, terminologiya tizimli tashkil etilgan leksik birliklardan iborat. Biroq, bu sifat unda bilvosita ifodalangan bo'lib, bu atama

tizimlarining aniq xususiyatlariga ega.

Qurilishning terminologik tizimini modellashtirish atama sohaslarini ajratishni ham o'z ichiga oladi. Termin sohasi tushunchasi qarama-qarshi xususiyatlarga ega va ularni tanlash masalasi hali ham terminologiyada o'rganilmagan. Bu ba'zi olimlarning ularni ajratib ko'rsatish zarurligiga shubha qilishlari bilan bog'liq, chunki ularning fikricha, soha atamasi, atama tizimi tushunchasi bilan mos keladi.

Terminologiyaning asosiy tushunchalarini ko'rib chiqishni yakunlab, biz ushbu ishda amal qiladigan ta'riflarni taqdim etamiz:

Qurilish terminologik tizimini ishlab chiqish turli xil shakllanish manbalaridan foydalangan holda va nominatsiyaning o'ziga xos xususiyatlaridan foydalangan holda bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Mamlakatimizda qurilish terminologiyasini tartibga solish masalasi 20-asr o'rtalaridan boshlab e'tiborni torta boshladi, bu ijtimoiy-siyosiy voqealar va sanoatning o'zi rivojlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, 1956-1960-yillar oralig'ida. hukumat qurilish hajmini kengaytirish va ayrim qurilish materiallari ishlab chiqarishni ko'paytirish to'g'risida qaror qabul qildi.

Qurilish terminologik tizimining rivojlanish darajasi to'g'risida bahslashayotganda, terminologiyaning yoshidan boshlash kerak. S.V.Grinevning fikriga ko'ra, uni ma'no ixtisoslashuvi orqali hosil bo'lgan atamalarning paydo bo'lishining o'rtacha vaqti bilan aniqlash mumkin, chunki bu bilimning ushbu sohasiga ajratilishi va ixtisoslashganligini ko'rsatadi.

Qurilish atamalarining shakllanish tarixi qurilish biznesi va bilimlarining rivojlanish tarixi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, qurilish nazariyasining shakllanishi va rivojlanishiga bevosita bog'liqdir. Ingliz tilining qurilish terminologiyasi - bu maxsus lug'atning uyushgan tizimi bo'lib, uning rivojlanishi ham qurilishning shakllanishi ham ingliz tilining rivojlanishi bilan bevosita bog'liq.

Qurilish sanoati markaziy muhandislik fanlaridan biridir, shuning uchun qurilish bilan bog'liq juda ko'p manbalar mavjud. Qoidaga ko'ra, soha terminologiyasi mavjud bo'lish shakllariga qarab ikkita qo'llash sohasi bilan tavsiflanadi. Birinchisi, davlat standartlari tomonidan tavsiya etilgan terminologik lug'atlar, atamalar to'plami ko'rinishidagi fiksatsiya sohasi. Ikkinchisi - faoliyat sohasi bo'lib, bu yerda terminologik birliklarni turli xil janr va uslublarning o'ziga xos xususiyatiga ega matnlarda, masalan, maqolalar, jurnallar, darsliklar, hisobotlar va boshqalarda topish mumkin. Leksik birliklarni tanlashda ushbu ikkala qo'llanish sohasi ham hisobga olingan.

FOYDALINILGAN ADABIYOTLAR

1. Council of Europe (2020), Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/lang-cefr. – 278 p.

2. Антимирова В.В. Лексико-семантические и деривационные характеристики русской лингвистической терминологии: Дисс. ... канд. филол. наук – Краснодар, 2018. –198с.

3. Рўзметова Д.А. // Талабаларга инглиз тили потенциал лексикасини ўргатиш/дисс... PhD. –Чирчиқ. 2022. – 132 б.

4. Калинин А.В. Лексикология русского языка / А.В. Калинин. –М.: Наука, 1980. –217 с.

XORIJIY TILLARNI O`QITISHNING SIFATINI YANGI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA TA`LIM SIFATINI OSHIRISH

Tulkin Kulibayevich Mardiyev

SamISI dotsenti

Sobirjonovna Sevinch Raxmonkulova

Servis fakulteti IRB-122 guruh talabasi

xamraevsobir38@gmail.com

Annotatsiya: Xorijiy tillarni o`qitishning sifatini yangi pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda ta`lim sifatini oshirish, o`quvchilarga xorijiy tillarni o`rganish va o`zlashtirish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga imkon beradi. Interaktiv darsliklar, onlayn ta`lim platformalari va boshqa innovatsion texnologiyalar orqali o`quvchilar o`zlarini qiziqarli animatsiyalar, video materiallar va audio darsliklar orqali ma`lumotlarni oson va samarali o`rganishlari mumkin.

Kalit so`zlar: chet tili, metodika, texnologiya, innovatsiya, ko`nikma, malaka.

Аннотация: Повышение качества преподавания иностранного языка с использованием новых педагогических технологий позволяет студентам сделать процесс изучения и освоения иностранных языков более эффективным и интересным. С помощью интерактивных учебников, платформ онлайн-обучения и других инновационных технологий учащиеся могут легко и эффективно усваивать информацию с помощью интересных анимаций, видеоматериалов и аудио уроков.

Ключевые слова: иностранный язык, методика, технология, инновация, умение, квалификация.

Annotation: Improving the quality of foreign language teaching using new pedagogical technologies allows students to make the process of learning and mastering foreign languages more effective and interesting. Through interactive textbooks, online learning platforms and other innovative technologies, students can